

Intervenció logopèdica en un Centre de Desenvolupament Infantil i Atenció Primerenca (CDIAP): model naturalista

Anna M. Demestres Carbó, Estela Bayarri Martín

Resum: Es tracta de presentar la intervenció logopèdica en un CDIAP, seguint l'aplicació d'un model naturalista. A la comunitat de Catalunya existeix la xarxa pública dels Centres de Desenvolupament Infantil i Atenció Precoç (CDIAP), que atenen els nens i nenes de 0 a 6 anys que presentin un trastorn o endarreriment en el desenvolupament o risc de patir-ne algun, així com les seves famílies. Metodològicament, aquest és un treball de «cas únic» en el qual es descriuen, s'analitzen i s'interpreten unes dades quantitatives i qualitatives concretes.

Amb aquest treball volíem plantejar-nos si era possible implementar una intervenció logopèdica de caire naturalista des d'un CDIAP. La intervenció naturalista aconsegueix incloure la família en tot el procés d'intervenció i permet compartir amb ella el paper rellevant i actiu en el desenvolupament del llenguatge del nen. Aquest tipus d'intervenció aprofita les ajudes naturals que els pares dispensen als fills, transformant-les o reconvertint-les en estratègies d'intervenció intencional.

Descriptors: Dificultats de llenguatge en primeres edats. Intervenció logopèdica naturalista. Participació de la família. Estratègies de gestió de la conversa. Estratègies educatives implícites.

Speech Therapy Intervention in a CDIAP, According to a Naturalistic Model

Abstract: We present a speech therapy intervention in a CDIAP, according to a naturalistic model. In Catalonia there is a community network of public centres of Child Development and Early Intervention (CDIAP), serving the children from 0 to 6 years that presenting a disorder or delay in its development or risk someone out, as well as their families. Methodologically, this study is a «single case» in which we describe, analyze and interpret a specific quantitative and qualitative data. With this work we would consider if it was possible to implement a naturalistic speech therapy intervention from a CDIAP. The naturalist intervention included family in the whole process of intervention and allows sharing it their active and important role in the development of child language. Such intervention takes the natural supports that parents provide to their children, transforming them into deliberate intervention strategies.

Key words: Language difficulties in early ages. Naturalistic speech therapy intervention. Family participation. Strategies for managing the conversation. Implicit learning strategies.

Introducció

Els orígens que sustenten aquest treball, els emmarquem en la revisió que realitza l'equip del CDIAP sobre la praxi del nostre treball d'intervenció logopèdica en els infants de 0 a 6 anys. Des de l'equip revisem el tipus d'intervenció individual i reduïda a l'infant en les sessions d'intervenció logopèdica, en les quals es dona una relació entre la professional terapeuta i l'infant. Els contextos on s'origina i es desenvolupa el llenguatge, la família per excel·lència i, en un segon moment també de cabdal

importància, l'escola bressol, quedaven lleugerament relegats a un segon terme. Es realitzava un bon treball de coneixement i comprensió de la dinàmica familiar, però la família representava més un context diluït i no tant un agent capaç d'organitzar patrons comunicatius facilitadors de la comunicació i el llenguatge.

La família és un element privilegiat de transferència i generalització, ja que els aprenentatges es realitzen en el context que li és propi i natural i, per tant, tots els membres són coneixedors de l'experiència i de la comunicació que genera. La intervenció naturalista aconsegueix incloure la família en tot el procés i permet compartir

amb ella el paper rellevant i actiu en el desenvolupament del llenguatge del fill.

Quan el nen presenta un retard d'algun tipus, hi ha pares que es troben mancats de recursos a nivell comunicatiu lingüístic i no saben com adreçar-s'hi ni què fer quan no l'entenen; així, es referma una certa pobresa a nivell interactiu i a nivell relacional amb el nen i, per tant, també pobresa lingüística. Pel que fa a la intervenció, en aquests casos cal fer un treball molt acurat amb la família, proporcionar pautes i orientacions que ajudin a facilitar la comunicació pares-fill.

Els nostres interessos com a equip ens porten a endinsar-nos en aquest camp i iniciar una recerca, ja que veiem la necessitat de fer una bona intervenció directa amb la família, postulat de les línies generals de l'atenció precoç (GINÉ, 1998). La utilitat final d'aquesta investigació és aprendre d'una manera fluida a dur a terme intervencions naturalistes al nostre CDIAP per gestionar de la millor manera les intervencions en l'àrea de la comunicació i llenguatge, tenint en compte els recursos humans i econòmics que posseïm.

Marc teòric

Des de la praxi ja observàvem que, en la relació que estableixen els pares amb els fills, hi ha maneres de comunicar-se que obturen el discurs infantil. Els pares saturen de preguntes els nens, responen per ells i de vegades no esperen les seves respostes. Des d'aquest punt de partida busquem, d'una banda, autors que parlin dels orígens del llenguatge en els nens i, d'una altra, autors que estudiïn com hi influeix l'entorn natural i les característiques dels intercanvis comunicatius.

La nostra fonamentació teòrica parla de la importància de les edats primerenques pel que fa al desenvolupament del llenguatge.

La intervenció naturalista permet ajudar els nens amb dificultats en la comunicació i el llenguatge, les seves famílies i els seus mestres, facilitant i millorant la qualitat de les seves interaccions.

Per estructurar l'observació de la interacció i la posterior intervenció naturalista, prenem com a referència els tres grans blocs que estudien Gràcia i del Rio (1996) en els seus treballs: gestió de la conversa, estratègies educatives i tipus de llenguatge que empren els adults amb els fills.

Els orígens d'aquesta manera d'intervenir es troben en la forma d'entendre i d'explicar el desenvolupament psicològic de les persones i especialment el desenvolupament del llenguatge. Vigotski (1988) va formular la teoria sociohistòrica amb la qual defensa l'origen social del desenvolupament gràcies a la interacció amb les altres

persones. Una de les funcions superiors que es desenvolupa gràcies a aquestes interaccions socials és el llenguatge.

Altres autors van adoptar aquesta teoria. Bruner (1981) parla dels formats que són interaccions rutinàries, repetides i amb un alt grau de predicció. Ajuden el nen a aprendre les regles de la conversa i, d'aquesta manera, a aprendre a parlar. El mateix autor fa referència a la bastida, que són les ajudes que donen els adults als nens que estan aprenent. Altres autors com Lock (1980) i Kaye (1986) parlen de la interacció social com a factor explicatiu del desenvolupament de la comunicació i del llenguatge. Per ells, la interacció es produeix en *marcs*. La noció de *marc* es refereix a aquelles situacions quotidianes, estructurades i dinàmiques, en les quals el nen influeix l'adult, en què aquest reacciona adaptant-se i facilita la participació del nen com a membre actiu.

Els pares, a més de conversar, estan ensenyant el llenguatge als seus fills, tal com assenyala Rondal (1999). Els pares no són conscients que fan aquestes adaptacions ni que estan ensenyant el llenguatge. És l'ensenyament implícit del llenguatge.

Hi ha autors (GRÀCIA i RIO, 1996) que analitzen la interacció adult-nen fent servir conceptes com ara: estratègies de gestió de la comunicació, de la conversa i actuació per torns, equilibri de la presa de torns, de la densitat dels torns i dels ajustos de l'*input*. També parlen de les estratègies educatives implícites d'expansió, sobreinterpretació, correcció implícita, correcció explícita, encadenament, *feedback*, etc.

Els programes d'intervenció naturalista es poden realitzar a casa (GRÀCIA, 2003) o a l'escola (URQUÍA, 1998; VILASECA, 2002). Però en el nostre cas, la intervenció naturalista es reproduceix en un altre entorn, el CDIAP o consulta on el professional pot observar directament la interacció entre els pares i el nen i pot fer intervenir els pares de manera activa en el tractament.

Estudi Empíric

El cas que aquí es descriu es planteja com l'estudi d'un cas únic. Els estudis d'aquest tipus són un intent de descriure, analitzar i interpretar un objecte concret i singular en termes de qualitat i complexitat. «Té caràcter empíric i serveix per il·lustrar o promoure el coneixement teòric en què s'enquadra el problema escollit» (PRATS, 2001).

La nostra hipòtesi és plantejar-nos si és possible implementar una intervenció de caire naturalista des d'un CDIAP de cara a afavorir una comunicació més

satisfactòria en l'àmbit familiar entre els pares i fills amb dificultats de llenguatge.

Per tal de trobar assessorament i seguiment d'una persona especialista en la matèria, ens posem en comunicació amb la Universitat de Barcelona, amb la Facultat de Psicologia (Departament de Psicologia Evolutiva i de l'Educació), i allà formem un grup de treball i se'ns informa que d'intervencions naturalistes, n'hi ha de tres tipus: amb el nen, amb les famílies i amb l'escola (RIO, 2006). Se'ns fan algunes indicacions de com tenir cura i anar amb compte en voler reproduir la intervenció naturalista a la consulta del CDIAP, ja que en aquesta situació la comunicació mare-fill no és la real, i menys havent-hi la terapeuta allà amb ells. Hem de tenir en compte la importància de les accions conjuntes que es donen entre pares i fills com a element que més ajuda a poder aplicar les estratègies educatives implícites que s'aniran treballant amb les famílies. S'ha de parlar explícitament amb les famílies de la importància de les rutines, dels torns i de l'espera.

L'estudi es va dur a terme amb un nen, en David, que va ser acollit al CDIAP quan tenia 2 anys i 1 mes. Té dues germanes, una de les quals tingué també retard en el desenvolupament del llenguatge. Els pares prenen medicació contra la depressió quan el nen va néixer.

Pel material recollit en l'anamnesi, podríem fer alguna inferència relacionada amb algunes de les característiques de la relació mare-fill que, segons Ainsworth (BLEICHMAR, 2005), són: la mare ha de ser capaç de sintonitzar atentament amb els senyals que el nen li envia, ha d'interpretar apropiadament aquests senyals des de la perspectiva de l'infant. Cal que les respostes siguin apropiades a aquests senyals i que el temps de reacció de la mare vers les demandes del nen es vagi perllongant progressivament en el temps. Prenent com a punt de partida el concepte d'Ainsworth i Briringen (BLEICHMAR, 2005), s'hi van afegir algunes característiques més, allargaren el període fins més enllà de la segona meitat del primer any de vida i valoraren: la capacitat de resposta de la mare cap al nen; la capacitat de ser càlida i suau quan el nen està distès; la capacitat de negociar en moments de conflicte; la capacitat de trobar maneres de jugar que siguin interessants i estimulants; la qualitat dels intercanvis afectius.

Tal com acabem d'anotar, i per les observacions recollides en les transcripcions i registres, en les entrevistes-sessions de relació comunicativa mare-fill algunes d'aquestes capacitats possiblement es van donar de manera no prou adequada, i les necessitats i demandes del nen es regulaven de manera poc sincronitzada.

En David és un nen que va iniciar tractament psicològic d'atenció global. Posteriorment se'n derivà la necessitat de ser atès per una logopeda. El traspàs de professional i la intervenció logopèdica es realitzà quan el nen

tenia 2 anys i 7 mesos. En finalitzar el treball logopèdic, en David tenia 3 anys i 8 mesos.

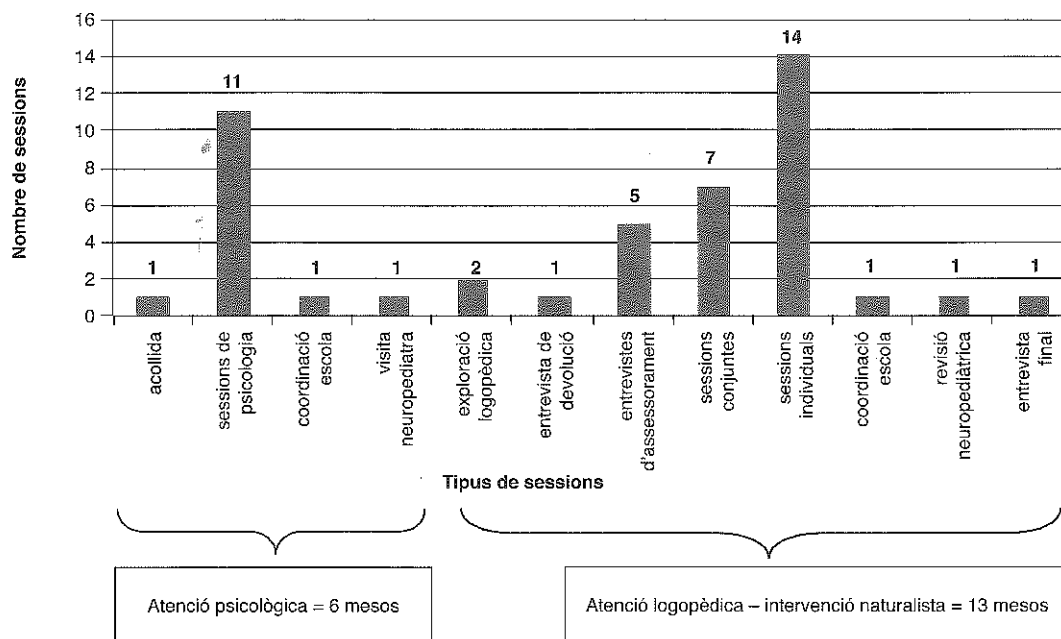
El context principal d'intervenció directa va ser la consulta del CDIAP on la família va participar activament, especialment la mare. L'altre context que també es va tenir en compte i on també es va actuar, però en un segon terme, va ser l'escolar.

Del llibre de Gràcia (2003), vam seguir molt el capítol dedicat als procediments i mètodes a utilitzar.

El cas es descriu a través de les diverses sessions tingudes amb el nen i amb la seva família, des de l'inici en què es realitzà l'avaluació inicial del llenguatge fins a la darrera sessió logopèdica. Hi va haver sessions de diversos tipus:

- Les sessions d'observació inicials per avaluar la comunicació i el llenguatge i la interacció comunicativa establerta entre el nen i la seva mare. D'aquestes sessions d'avaluació se'n realitzaren dues.
- Les entrevistes amb la família, que diferenciem entre l'entrevista de devolució i les entrevistes d'assessorament naturalista. Realitzàrem primerament una entrevista de devolució al final de l'avaluació. Gràcia (2003) reserva un capítol del seu llibre a aquest tema tan important de com donar la informació als pares. En l'entrevista de devolució es va retornar la impressió diagnòstica del nivell de llenguatge del nen així com el tipus d'intervenció que es duria a terme, la qual era de caire naturalista i, per tant, s'informà de les característiques més primordials, com quina implicació s'esperava per part de la família, com es compartia la nostra visió del llenguatge amb els pares, etc.
- Les entrevistes d'assessorament naturalista es troben pròpiament emmarcades dins del procés d'intervenció amb la família. Hi volíem ajudar els pares a poder comunicar-se millor amb els seus fills, que aprenguessin a utilitzar algunes estratègies útils de cara a afavorir el desenvolupament de la comunicació i el llenguatge del nen. També se'ls comentà i passà material escrit (lístes de les estratègies a utilitzar, prèviament comentades en les entrevistes d'assessorament o en les sessions). En aquest cas s'ha utilitzat especialment el tipus d'entrevista centrada en registres d'interaccions prèvies, model per comentar l'estil de cadascú i per poder fer suggeriments. L'objectiu fonamental és el d'intercanviar i compartir punts de vista. D'entrevistes d'assessorament, se'n van fer cinc en un període de nou mesos.
- Per últim, hi va haver la darrera entrevista, en la qual es finalitzà aquesta intervenció logopèdica.

TAULA 1. Resum de les sessions

- Es van fer sessions conjuntes entre mare i fill per posar en pràctica allò parlat i comentat en entrevistes o sessions anteriors i poder tornar a avaluar. O bé perquè la logopeda es posés en situació d'interacció amb el nen i pogués fer de model d'algunes estratègies davant de la mare. En aquestes sessions també sorgeixen converses espontànies amb la família que són d'interès i aporten nova informació per continuar treballant.
- També cal dir que es van fer sessions d'intervenció individual amb el nen i sessions conjuntes d'intervenció amb la mare, el nen i la logopeda. Les sessions individuals es van fer perquè el nen necessitava una intervenció logopèdica específica, a banda d'un treball que inclogués la família en tot moment i al llarg de tot el procés. De sessions individuals, se'n van fer catorze. De sessions conjuntes amb la mare i el nen i la logopeda, se'n van fer set. Hem de fer esment de les sis sessions que van ser anul·lades per motius diversos (malaltia del nen o impossibilitat de portar-lo al centre), ja programades per a sessió individual, conjunta o entrevistes.
- També són útils, i en aquest cas ens ho van ser, els registres realitzats per la família: es demanà a la família que gravessin el nen en una situació quotidiana a casa (van gravar-lo jugant amb la seva germana). D'aquesta manera es va poder fer una valoració encara més objectiva de com interactuava el nen amb un familiar proper.

El total de sessions del procés continu d'avaluació i intervenció, incloent-hi totes les modalitats esmentades (sessions i entrevistes dels diversos tipus), va ser de trenta. El període d'intervenció entre l'avaluació inicial de comunicació i llenguatge i el final del procés va ser de dotze mesos (els últims tres mesos van ser només d'intervenció individual amb el nen). Vegeu la taula 1.

Anàlisi de la situació inicial (exploració)

Perfil I del nen

La primera exploració que es va fer del nen quan tenia 2 anys i 2 mesos va ser a través de l'Escala de desenvolupament psicomotor de la primera infància O. Brunet - I. Lézine (revisió de 1997, edició espanyola), i en la qual s'apreciava un endarreriment de quatre mesos en l'àrea de llenguatge en comparació amb els altres resultats en l'àrea de desenvolupament postural, de coordinació oculomaneu, de relacions socials i d'adaptació, que eren normals.

També va ser valorat per la neuropediatra del servei, la impressió diagnòstica de la qual va ser de retard simple de llenguatge i va enviar a valorar l'audició per un ORL.

No obstant això, es va detectar una alteració de conducta que interferia en les relacions amb la mare i, per

tant, va ser atès per una psicòloga del servei durant sis mesos per prioritzar un tractament global, perquè s'observava un endarreriment maduratiu del nen. Al llarg d'aquest període de temps, el nen va anar presentant una bona evolució. Es continuava apreciava un endarreriment ja més específic en l'àrea de llenguatge i, per això, es va determinar de realitzar una revisió diagnòstica i la consegüent elaboració d'un nou pla de treball, i és en aquest moment que es va prendre la decisió de fer-li tractament de logopèdia.

Quan el nen tenia 2 anys i 7 mesos, s'inicià l'avaluació diagnòstica de logopèdia. Aquesta avaluació es va realitzar de la manera següent. Es realitzaren dues sessions d'observació de la relació, interacció i comunicació establerta entre la mare i el nen:

- Es va fer una valoració de les funcions comunicatives i lingüístiques que presentava el nen, utilitzant un protocol per avaluar el Nivell d'Intencionalitat i de Funcions Comunicatives, elaborat pel servei de logopèdia del CDIAP i d'ús intern (BAYARRI, 2003).
- Es va fer l'observació de la relació comunicativa establerta entre la mare i el nen i l'estil comunicatiu de la mare (segons GRÀCIA i RIO, 1996) per poder anar entrant en les consideracions sobre la importància de la implicació de la mare en tot el procés d'intervenció (i des de la mateixa avaluació) així com el tipus d'intervenció, la qual aniria encaminada a assessorar sobre aquelles estratègies a utilitzar amb el nen.
- Segons criteris evolutius de l'adquisició del llenguatge, seguint uns protocols elaborats també pel servei de logopèdia del CDIAP i utilitzant com a font Rondal (2000), es van valorar quins aspectes en David tenia adquirits i quins no. Segons aquests criteris i el protocol «Trets principals que caracteritzen les etapes del desenvolupament normal del llenguatge» (d'ús intern del centre) i utilitzant com a font Peña-Casanova (1996), en David presentava un retard de llenguatge de set mesos. S'ha de tenir en compte que el nen és bilingüe català-castellà. Amb la mare parlava en castellà i amb el pare i germanes, a l'escola i al CDIAP en català.

Segons l'anàlisi del llenguatge realitzat seguint Pérez i Serra (1998), en David presentava un retard en complir les característiques següents: no hi havia «sorpreses de progrés», especialment quan combinava nous mots per comunicar significats usuals, el pas a dos i a tres mots era molt lent, presentava un perfil baix en tots els nivells del llenguatge, pràcticament no hi havia morfologia ni sintaxi productives i es detectaven alguns problemes de comprensió.

Pel que fa al llenguatge expressiu, es trobava més endarrerit que el llenguatge comprensiu. Descriuint-lo detalladament, podem dir que produïa paraules aïllades o amb l'article *schwa* per expressar frases curtes a l'hora d'indicar la col·locació, l'existència o les propietats de coses. La seva parla era telegràfica, majoritàriament unia dues paraules, i començava a unir-ne tres. Expressava l'opinió negativa per mitjà del «no». Plantejava poques preguntes i tan sols per mitjà de l'entonació. Utilitzava pocs pronoms, com el personal «jo» o el possessiu «mío». Majoritàriament emprava paraules substantives i molt poques d'altres categories gramaticals, com verbs o adjectius. Concretament pel que fa al nivell de parla, podem dir que cometia diversos errors: usava processos de simplificació fonològica, com assimilacions, reduccions (omissions de fonemes inicials, mitjans i finals, omissions de síl·labes) i substitucions de fonemes anteriors a l'edat que li corresponia. Encara que tendia a reduir el sistema fonològic consonàntic, era capaç de produir diversitat de fonemes de diferents modes i punts d'articulació. Moltes d'aquestes simplificacions fonològiques les consideràvem normals per l'edat, però d'altres indicaven un cert retard en el patró d'adquisició. Per exemple, l'omissió de fonemes o síl·labes d'inici de paraula.

Pel que fa a la comprensió del llenguatge, comprenia ordres simples, requeriments, vocabulari d'objectes i accions de l'entorn, així com preguntes amb alguns pronoms interrogatius. Però es feia difícil de valorar que la comprensió fos del tot adequada per l'edat que tenia, ja que el nen no atenia totes les demandes proposades per la logopeda. Presentava una atenció dispersa. No vam valorar aquesta àrea de manera quantitativa, però sí que s'apreciava que la comprensió estava per sobre de l'expressió i que s'acostava al nivell que calia esperar per l'edat que tenia.

Perfil I de la mare

Un altre dels aspectes avaluats, com s'ha dit anteriorment, va ser l'estil comunicatiu de la mare. Es van valorar les estratègies de gestió de l'entorn i la conversa que utilitzava la mare, l'adaptació del seu *input* quan es dirigia al nen i les estratègies educatives implícites que utilitzava. D'aquesta manera, s'avaluaven quines estratègies o adaptacions es podrien començar a suggerir a la mare, en les entrevistes d'assessorament, de cara a potenciar-les o reduir-les segons si eren afavoridores de la comunicació i el desenvolupament del llenguatge o no ho eren.

En analitzar l'estil comunicatiu de la mare amb el fill, s'observà que la mare posseïa algunes estratègies de gestió de la conversa amb el nen com eren mirar-lo i escoltar-lo quan parlava, fent una presa de torn, i ales-

hores continuar amb la seqüència comunicativa, com podeu veure en els dos primers exemples transcrits:

[1]
Nen: [a 'tata]
Mare: ¿la tata?
Nen: sí
Mare: la poses a dormir?
Nen: [a 'tata]
Mare: la tata la poses a dormir

[2]
Nen: ['ena 'nene]
Mare: bona nit!
Nen: [a 'tete]
Mare: ¿este? ¿qué le pasa a este?
Nen: [a 'tete a 'ki 'nene]
Mare: sí, sí que coge el nene

La mare també interpretava algunes accions del nen, atribuïa significat a gestos o paraules inintel·ligibles en alguns casos, mantenia algunes vegades els intercanvis comunicatius i prolongava algunes seqüències comunicatives, com podeu veure en l'exemple 3:

[3]
Nen: [a do'mi... 'papa]!
Mare: papa, a dormir!
Nen: [a'mi]!
Mare: a dormir, mira, la ponemos... bona nit
Nen: [bop]!
Mare: a dormir...
Nen: [bop]!
Mare: shhh!

Però tot això s'havia de potenciar o modificar, ja que moltes vegades la mare no seguia la seqüència comunicativa, que quedava interrompuda o resultava breu, o utilitzava massa preguntes encadenades sense deixar prou espai i temps perquè el nen pogués tornar a prendre el torn. En podeu veure uns exemples (del 4 al 7):

[4]
Nen: [a 'papa a 'bo]
Mare: no, el papa no va aquí
Nen: ah!
Mare: espera, David
Nen: [a 'toto]
Mare: (no diu res)

[5]
Nen: [a 'jeja]
Mare: la rueda... es la rueda, David?
Nen: mira!
Mare: (no diu res)

[6]
Nen: (intenta dir una cosa)
Mare: no te entiendo
Nen: [ta'ta]
Mare: (no diu res)

[7]
Mare: un caballito, un tutú. ¿Cómo se llama?
Nen: [un tu'tu]
Mare: (no diu res)

Pel que fa a les adaptacions formals del llenguatge que dirigia la mare al nen, podem dir que eren adequades les de la fonètica i lèxic, però havien de millorar les referents a morfosintaxi i a aspectes suprasegmentals. Sobre els aspectes suprasegmentals, calia que la mare utilitzés una parla amb més entonació i més lenta, que fes èmfasi en els elements i formes que volíem que el nen assolís. I en relació amb els aspectes morfosintàctics, creiem que els enunciats que dirigia la mare al nen eren massa llargs i complexos en comparació amb els que expressava el nen:

[8]
Nen: ['kaka]
Mare: no es una vaca, es un caballo
Nen: [aja'ju]
Mare: ¿Qué hace el gallo?
Nen: (no diu res)
Mare: ¿Qué es esto?
Nen: (no diu res)
Mare: ¿Cómo se llama?
Nen: (no diu res)

Per últim cal dir que la mare utilitzava algunes estratègies educatives implícites, com expansions dels enunciats produïts pel nen, afegint-hi alguna paraula i retornant el model correcte al nen, el *feedback* positiu, amb la qual cosa reforçava les produccions del nen:

[9]
Nen: ['tete]
Mare: con este, quieres
Nen: [pa'pe]
Mare: un papel, sí
Nen: ['ibi]
Mare: un tren

No obstant això, és en aquest punt que es podrien fer moltes orientacions a la mare, per potenciar molts moments en què podria utilitzar estratègies molt útils.

En resum, i com ja hem dit abans, com a hipòtesi diagnòstica global, segons la *Classificació Diagnòstica: 0-3* (NATIONAL CENTER FOR CLINICAL INFANT PROGRAMS, 1998), el nen presentava un Trastorn del Llenguatge Expressiu.

Filant més prim en la hipòtesi diagnòstica del llenguatge, segons Pérez i Serra (1998), el nen estava a cavall entre el que aquests autors anomenen dificultats o inici tardà del llenguatge i el que ja seria considerat un retard de llenguatge.

I pel que fa a la mare, identifiquem un seguit d'estratègies i habilitats comunicatives que va fer que poguéssim intervenir-hi i que reprendrem a l'apartat sobre la intervenció:

- L'aspecte principal a aconseguir era aquell que es referia a les estratègies de modificació d'entorn, com era poder trobar estones en què la mare pogués estar només pel nen. La mare referia que tenia moltes dificultats per poder dur a terme això, ja que també es feia càrrec de les dues altres filles, però un dels objectius de la nostra intervenció era intentar que pogués estar al voltant d'uns 10-15 minuts al dia només amb i pel nen.
- Pel que fa les estratègies per gestionar la comunicació i la conversa, es veia la importància de poder explicar a la mare que calia deixar escollir al nen l'activitat que volgués, per, així, poder partir d'una iniciativa del nen, la qual seria més significativa per a ell. L'orientació que se'n va desprendre va ser la de seguir la iniciativa del nen, especialment en els primers moments de la intervenció. Dins d'aquest bloc d'estratègies, s'explicaria a la mare la importància cabdal de millorar l'ús de l'espera i del silenci; d'aquesta manera deixariem espais i temps perquè el nen prengués de nou el torn de conversa. Calia esperar prou després d'haver formulat una pregunta o d'haver fet un comentari, encara que en un primer moment ens semblés massa temps.
- Dins de les estratègies per ajustar el llenguatge de l'adult, es valorà de donar dues orientacions bàsiques: adaptar el vocabulari i els enunciats dirigits al nen a l'ara i aquí i, alhora, a la seva capacitat expressiva i comprensiva.
- Per últim, volem comentar alguna cosa sobre les estratègies educatives implícites. La mare en feia servir algunes de manera no conscient. Havíem d'aconseguir portar al nivell de la consciència algunes de les coses que la mare ja feia per donar-los la importància que mereixien: reprendre el llenguatge del nen retornant un model correcte, allargar l'enunciat amb una paraula, comentar accions i estats d'ànim tant del nen com pròpies i interpretar allò que no haguéssim entès. Algunes vegades la mare deia al nen que no l'havia entès, quan en realitat no l'havia sentit. S'havia de treballar i significar totes aquestes consideracions.

Intervenció

La intervenció en un CDIAP s'aborda en diferents nivells. D'una banda, hi ha el tractament individual amb el nen quan el cas ho requereix. En el cas que aquí tractem, la intervenció a nivell individual ocupa un segon lloc en prioritat i importància, ja que el focus del treball és la intervenció logopèdica a partir d'entrevistes d'assessorament amb la família, especialment amb la mare, i sessions conjuntes mare i fill. Aquesta intervenció naturalista amb la mare és l'objecte del nostre estudi i el que a continuació detallarem. Cal dir, això no obstant, que en les sessions individuals es treballaren aspectes bàsics i de gran importància, com van ser els torns i la imitació, previs per a una bona adquisició i desenvolupament del llenguatge. S'havia observat que al nen li costava imitar, espontàniament imitava poques produccions de l'adult i si se li demanava, no li agradava gaire. Li costaven també les arribades i els comiats i, per tant, les fórmules socials de saludar i acomiadar-se, respectar els torns de conversa, saber quan és pertinent intervenir en la conversa.

D'una altra banda, vam establir contactes amb altres contextos, en concret l'escolar. Només es va dur a terme en aquest període una trobada amb el centre escolar, en la qual van participar la tutora, la mestra d'educació especial, la psicòloga de l'Equip d'Assessorament Psicopedagògic (EAP) de la zona i la logopeda del CDIAP. També es va programar una nova visita amb la neuropediatria del CDIAP.

Els objectius de la intervenció en aquest cas van ser:

- Fer conscients els pares que ells són un agent actiu en el desenvolupament del llenguatge del seu fill.
- Afavorir l'ús de dues estratègies de gestió de la conversa, bàsiques inicialment: seguir les iniciatives del nen i millorar l'ús de l'espera i del silenci.
- Afavorir l'ús de les dues estratègies educatives implícites següents: ús de la sobreinterpretació i ús de l'expansió o el retorn del model correcte.

La metodologia d'aquesta intervenció comporta fer transcripcions de les observacions de les sessions mare-fill, dels registres de vídeo o escrits que podien portar els pares i de l'assessorament *in situ* de la interacció mare-fill dins del CDIAP.

Vam acordar que la intervenció es duria a terme de la manera següent:

- Una entrevista de devolució centrada a comentar els resultats referents als aspectes de llenguatge del nen, comunicació, desenvolupament i a recollir més dades que la família pogués aportar.

Es va fer el retorn de la impressió diagnòstica a què s'havia arribat mitjançant tota l'avaluació del nivell de llenguatge del nen, segons totes les proves i protocols seguits. Es van fer algunes observacions respecte de la relació comunicativa establerta entre la mare i el nen i l'estil comunicatiu de la mare, per implicar-la en tot el procés d'intervenció (des de la mateixa avaluació).

- Entrevistes d'assessorament naturalista amb la mare, centrades en les interaccions. Veurem el detall i els exemples de la primera i la darrera entrevistes.
- Sessions conjuntes mare-fill per veure com es posaven en pràctica les estratègies treballades i poder-ne plantejar més. Veurem el detall i els exemples de la primera i la darrera sessions.

Primera entrevista d'assessorament naturalista

Només va venir la mare. Vam contrastar les seves idees i les nostres sobre l'adquisició i el desenvolupament de la comunicació i el llenguatge, el paper central de l'adult en aquesta adquisició. Conjuntament s'acordaren els primers passos a treballar, prenent com a punt de partida l'avaluació feta i les transcripcions de les sessions inicials d'observació i avaluació.

En l'apartat de l'avaluació ja hem detallat tots els aspectes que ens havíem proposat assolir en aquesta intervenció. El primer punt que vam comentar amb la mare va ser el que es referia a les estratègies de modificació d'entorn, com era poder trobar estones en què la mare pogués estar només pel nen. Per poder esbrinar la realitat d'un dia en la vida quotidiana de la família, vam demanar a la mare que ens descrivís un dia habitual del seu fill, per poder anar veient realment com s'estructurava un dia i quins eren els moments en què podíem orientar com a òptims per estar amb el fill i posar en pràctica el treball i les estratègies que anéssim construint conjuntament. Vam descobrir que només alguns dies la mare disposava d'uns 10 o 15 minuts per estar a soles amb el nen. Vam donar gran importància a aquestes estones per poder estar només per ell, poder jugar o fer alguna activitat conjunta, i, així, anar posant en pràctica tot allò que treballéssim en el CDIAP.

Els altres dos aspectes tractats ja en la primera entrevista d'assessorament naturalista es referien a les estratègies per gestionar la comunicació i la conversa. D'una banda, es va treballar la importància de poder deixar escollir al nen l'activitat durant les estones de joc per poder partir de la seva iniciativa i, per tant, d'una activitat significativa per a ell. I, d'una altra, es va tractar d'incidir en la millora de l'ús de l'espera i del silenci per deixar espais comunicatius amplis. Es va consensuar

amb la mare la necessitat d'esperar prou després d'haver formulat una pregunta o una demanda.

Primera sessió conjunta mare-fill

Es va demanar a la mare que es posés en una situació d'activitat conjunta amb el seu fill. Va decidir seure a la taula perquè va dir que patia d'una contractura a l'esquena que li impedia posar-se a terra a l'alçada del nen per jugar. El nen va agafar la granja. A continuació es transcriu una seqüència:

[10]

Mare: qué hace el papa?

Nen: (no diu res)

Mare: esto es...

Nen: (no diu res)

Mare: esto es un patito, no hace nada.

Estona en silenci

Mare: el gua gua... no el gua gua no, perdona, el perro.

Estona en silenci

Nen: ['tʃotʃes]

Mare: hay coches aquí

Nen: [a 'tʃotʃe]!

Mare: no, aquí no van coches

Nen: a... [a 'tʃotʃe]

Estona en silenci

Nen: ['kaka]

Mare: la vaca

Nen: sí

Estona en silenci

El nen va dient algunes coses, s'entén vaca i cotxe però la mare no li retorna en cap cas.

En 23 minuts es van comptar vint-i-nou torns de la mare i vint-i-dos del nen. A més, els enunciats de la mare en aquests torns eren complexos, iniciats amb elements subordinatius i d'altres tipus de nivell molt més alt que els del nen, que eren d'una paraula o màxim de dues paraules en un enunciat i respostes amb sí. També la mare utilitzava moltes preguntes.

L'últim quart la logopeda es va posar amb el nen en situació d'activitat compartida i va deixar que el nen agafés la iniciativa. Amb la logopeda el nen feia menys emissions verbals que en tota l'estona amb la mare, però tenia intencionalitat comunicativa i li anava mostrant coses (més que expressar-les verbalment).

Cap al final de la sessió, la logopeda va preguntar a la mare si havia pogut estar a casa amb el seu fill aquelles estones que havien acordat i la resposta va ser que no, que havia tingut molta feina, que el seu marit havia estat treballant molt i ella no havia pogut dedicar al nen temps per a ell sol.

Analitzant la interacció de mare i fill, podem dir que es continuava observant que la mare era qui prenia la iniciativa majoritàriament, la que iniciava els torns i no esperava prou que la iniciativa sortís del nen. No mantenia prou les seqüències comunicatives, els temes i, d'aquesta manera, la comunicació establerta entre mare i fill no tenia un fil conductor continu i durador que li donés la dimensió de conversa realment significativa i amb la qual es podria anar ajudant el nen. Calia també continuar orientant la mare perquè retornés el model correcte al nen. Tal com hem dit, la mare no havia pogut posar en pràctica a casa les orientacions donades d'estar amb el seu fill i poder anar utilitzant les estratègies treballades a la sessió (a l'entrevista d'assessorament caldria parlar d'això, fent èmfasi especialment en les dues orientacions que ja s'havien parlat en la primera entrevista d'assessorament i afegint-n'hi una tercera).

Darrera sessió conjunta de mare i fill.

Havien passat deu mesos des de la primera sessió conjunta. Va entrar la mare amb el nen i el primer que va fer va ser posar-se a explicar a la logopeda les darreres novetats de com anava el nen a l'escola i com estava evolucionant a casa. Són aquelles converses espontànies que havíem comentat que es podien donar en qualsevol ocasió. En realitat, les sessions conjuntes havien d'estar dedicades al nen, perquè la mare, i després la logopeda, es poguessin posar en situació comunicativa amb el seu fill. Però aquestes ganes d'explicar coses del nen són comprensibles i aporten informació nova. Tot seguit, no obstant això, es va indicar a la mare d'iniciar la sessió amb el nen. La mare es va posar a jugar amb el nen, que ja havia tret algunes joguines per muntar un pàrquing. Sí que s'observaven canvis quant al nen, el qual tenia més ganes de dir coses tota l'estona, mostrava més iniciativa verbal i la mare la hi respectava, donant-li temps, esperant. Va ser ell qui va acabar l'activitat del pàrquing verbalitzant-ho:

[11]

Nen: no vull [ta 'pakin] (muntar el pàrquing)

També repetia més produccions de la mare i el seu vocabulari havia augmentat. Els enunciats eren més complexos, havia augmentat la longitud mitjana de l'enunciat i feia preguntes amb pronoms interrogatius (per què, què, on...):

[12]

Nen: On va això?

Després la logopeda es va posar a fer una activitat conjunta, més estructurada, amb un to fonètic que ja havia

pogut començar a treballar amb el nen en les sessions de tractament individual, cosa que al principi de la intervenció havia estat impossible. Ara al nen li agradaven aquest tipus d'activitats. S'observava que el nen podia millorar a nivell articulari si era a través d'una activitat d'aquest tipus, repetint i autocorregint-se. La logopeda, amb aquesta activitat, mostrava a la mare algunes de les estratègies educatives implícites que havien treballat. Per exemple, com se li podien retornar els models correctes al nen, fer expansions:

[13]

Nen: [k]ema molt (per dir el dibuix del «foc»)

Logopeda: crema molt, el foc (se li retorna el model fonètic correcte de «crema» i se li proporciona la paraula que ell no havia dit)

S'havia acordat amb la mare que aquesta seria la darrera sessió conjunta. Encara tindríem algunes sessions individuals més, pactades, i una darrera entrevista d'assessorament per fer un resum final de tots els aspectes treballats i una entrevista final per tancar el tractament de logopèdia.

Darrera entrevista d'assessorament naturalista

Havien passat onze mesos des de la primera entrevista d'assessorament. Va venir la mare tota sola. L'objectiu d'aquesta entrevista era fer un resum de tot el procés de tractament logopèdic incidint en els aspectes que s'havien treballat.

S'havia prioritzat un tractament logopèdic, perquè s'havia cregut que si el nen millorava la competència lingüística, milloraria també en les altres àrees de desenvolupament (conducta, sociabilitat...). El nen, efectivament, havia avançat molt a nivell comunicatiu i això ho notaven a casa. Però, en canvi, en els contactes que s'havien tingut amb l'escola, s'observava que en aquest altre context el nen no avançava de la mateixa manera i, a més a més, la seva conducta no era adequada. En aquesta entrevista, com que la mare estava molt angixada per aquest tema, s'hi va dedicar una part perquè ella pogués expressar les seves emocions i vivències. Aquesta informació aportava un nou coneixement, ja que semblava que potser la mestra no estava utilitzant les estratègies més afavoridores perquè el nen es comunicués amb tranquil·litat (deia que «ja parlaria quan li donés la gana»). Per tant, ens feia veure que el proper pas a fer potser seria el d'una intervenció a l'escola més específica, la qual cosa s'acabaria de valorar en equip.

Pel que fa pròpiament a la intervenció naturalista en el context familiar, es ressaltaren i potenciaren aquelles estratègies que la mare ja feia servir, com deixar la iniciativa al nen, esperar i deixar temps per respondre i retornar

el model de llenguatge correcte. Aquestes estratègies les havia anat entenent, els donava la importància que mereixien, les havia interioritzat i, per tant, les posava en pràctica de manera més contínua al llarg de tot aquest temps de sessions conjuntes i assessorament naturalista.

D'altra banda, es tornaren a treballar aquelles estratègies treballades més recentment, com era la de fer expansions de les expressions del nen, però amb una complexitat no excessivament superior. La mare solia reprendre el llenguatge del nen, però fent frases molt més elaborades i amb molts més elements que els que havia produït el nen.

Amb tot això, podem dir que havíem assolit els objectius d'intervenció que ens havíem marcat, i que eren: fer conscients els pares que ells són un agent actiu en el desenvolupament del llenguatge del seu fill i afavorir l'ús de determinades estratègies de gestió de la conversa i estratègies educatives implícites.

Tal com hem dit abans, encara quedava alguna sessió individual amb el nen i una entrevista final amb els pares en la qual es determinaria si es tornava a fer un traspàs de professional, tema que ja s'anava treballant en equip per totes les coses que explicaven la mare i l'escola en relació amb els problemes de conducta que semblava que el nen encara presentava.

La família, la mare, cap al final del tractament, manifestà que el nen mostrava algunes conductes més rebels, oposició, coincidint amb la progressió i evolució del llenguatge observades, entre d'altres, a través de la capacitat del nen de fer i fer-se més preguntes sobre els seus interessos i l'entorn. Com a subjecte que podia interpellar-se, efectivament s'apreciava un canvi d'actitud i de conducta, però hauria de poder ser significatiu i, per tant, s'hauria d'ajudar la mare a modular les seves ansietats, que ho pogués comprendre com un estat normal del desenvolupament del nen.

Anàlisi de la situació final

Perfil II del nen

Al final de la intervenció logopèdica, el nen tenia 3 anys i 8 mesos. A través de la revisió diagnòstica que en vam fer, seguint els mateixos criteris i protocols utilitzats en l'avaluació inicial, podíem situar en David amb un retard de llenguatge de cinc mesos. Amb això podem afirmar que el nen havia anat avançant evolutivament i de manera progressiva i, per tant, corroborar que es tractava d'un retard i no pas d'un trastorn (un retard de bona evolució comprovada) i que, a més, aquest desfasament entre l'edat cronològica i la lingüística s'anava escurçant.

Pel que fa al llenguatge expressiu, hi havia hagut una molt bona evolució en tots els nivells. El nen ja era capaç d'expressar opinions (vegeu exemple 14), sentiments (exemple 15) i fer comentaris de les coses (exemple 16; a diferència de com s'expressava al principi de la intervenció, només per indicar existència, col·locació o propietats de les coses). La mare anava comentant a les darreres sessions que el nen estava fent progressos a casa, hi parlava molt. Des de l'escola també li deien que es comunicava més amb els nens i a classe.

[14]

Nen: [A 'jet no a'dada] (=la llet no m'agrada)

[15]

Nen: Costa una mica.

[16]

Nen: Que no s'escapi, el lleó!

Fent referència al nivell morfosintàctic, l'estructura dels enunciats s'havia anat fent més complexa, i la majoria de vegades es tractava de combinacions de quatre mots:

[17]

Nen: Aquest és un lleó; No giren les rodes.

En la valoració de la situació inicial havíem dit que el nen no feia preguntes; ara ja en feia mostrant interès per les coses i per l'ús del llenguatge. I aquestes preguntes anaven augmentant en complexitat, i incorporaven els diversos pronoms interrogatius:

[18]

Nen: Per què? Què fas? Això, on va?

Comparant l'ús majoritari de substantius que el nen feia uns mesos abans amb el vocabulari que emprava al final de la intervenció, tenint en compte el nivell de contingut, podem dir que ara es referia a molts més mots d'acció (verbs):

[19]

Nen: S'ha trencat el cap.

I aquests verbs, en diferents temps: present, futur, diferents temps del passat i formes del subjuntiu:

[20]

Nen: Se ha roto; Que no s'escapi.

Anaven apareixent també paraules de les diverses categories gramaticals, com preposicions, conjuncions i pronoms:

[21]

Nen: Això va aquí; Aúno.

Encara presentava una parla amb simplificacions fonològiques, però en molt menor mesura, i, a més, ara era capaç de corregir-se en alguns casos, per exemple, a l'hora de repetir:

[22]

Nen: He [ku'ba] un nen (=he trobat un nen); No [ka'nim] molts (=no tenim molts); No ['oba] això (=no s'obre això)

Aquest aspecte de la imitació també havia millorat molt (s'ha de recordar que en les sessions individuals era un objectiu principal que es treballava); ara repetia espontàniament, millorant l'articulació i, alhora, incorporant estructures del llenguatge i vocabulari nou escoltat de l'adult. Però també era més receptiu pel que fa a poder jugar amb el llenguatge, jugar, per exemple, a imitar onomatopeies. I és llavors que es podia analitzar que era capaç de realitzar gran varietat de fonemes de la llengua (que encara no utilitzava de manera espontània). Per exemple, el fonema [f] no el produïa espontàniament, però sí per repetició.

Pel que fa a la comprensió del llenguatge, continuem considerant que no hi havia dificultats. Al cap de quatre mesos d'haver iniciat la intervenció, li vam passar alguna de les subproves de la Prova de Llenguatge Oral de Navarra (PLON) i, en les relacionades amb aspectes de comprensió, sortia dins de la normalitat.

Perfil II de la mare

Pel que fa a la mare, l'aspecte principal era que pogués trobar una petita estona al dia per estar només amb el seu fill—estratègies de modificació de l'entorn—i poder, així, posar en pràctica totes les estratègies treballades durant les sessions conjuntes i les entrevistes d'assessorament. La mare va mostrar moltes dificultats al llarg de tot el període per poder disposar d'aquests moments. Però si més no, en va entendre i interioritzar la importància, i va valorar qualsevol petita estona que podia estar a soles amb el seu fill i el que això comportava: poder estar per ell i per a ell, gaudint del moment, de la relació amb el nen, del fet de jugar amb ell, de fer una activitat conjunta. Aquestes estones, que al principi de la intervenció s'havia acordat que serien d'uns 15 minuts en què la mare podria estar amb el nen al parc o a casa, es van anar transformant en unes de més factibles per a la mare, que eren les estones del bany, del sopar i d'anar a dormir.

Dintre de les estratègies per gestionar la comunicació i la conversa, la principal va ser que la mare pogués deixar agafar la iniciativa al nen. Hi va haver un gran progrés de la mare en relació amb aquest aspecte. Si al principi quasi no deixava agafar el torn de conversa al seu fill i la comunicació amb ell passava per fer moltes preguntes,

ara era capaç d'esperar i veure com el nen mateix iniciava la comunicació, a través d'una activitat conjunta. Dins també d'aquest bloc d'estratègies, l'altra primordial derivada de l'anterior era que la mare pogués millorar l'ús de l'espera i del silenci. Va fer un gran avenç a l'hora de deixar espais de silenci perquè el nen pogués prendre el seu torn i, en comptes de fer-li tantes preguntes, podia fer molts més comentaris (enunciats afirmatius). A més, referint-nos a altres tipus d'estratègies que comentarem més endavant, anava reprenent allò que havia dit el nen per retornar-li el model correcte i expandir l'enunciat.

Adaptar els enunciat dirigits al nen tenint en compte la seva capacitat expressiva, era un altre dels objectius principals a aconseguir, dins del bloc d'estratègies per ajustar el llenguatge de l'adult. Calia que la mare utilitzés enunciat més curts i directes quan es dirigia al nen, ja que ell en un principi només produïa enunciat de màxim dos elements i, en canvi, la mare emprava enunciat de molts elements i complexos. Al llarg de tota la intervenció, va ser un punt que es va anar treballant i la mare va fer bons progressos per adaptar-se, tot i que calia continuar incidint-hi.

Ja hem dit que la mare feia servir de manera no conscient algunes de les estratègies comunicatives considerades educatives implícites, i que calia per part nostra aconseguir que en prengués consciència i conegués la veritable importància que aquestes estratègies tenien de cara a afavorir el desenvolupament comunicatiu i lingüístic del seu fill. Podem dir que en aquest aspecte vam obtenir un gran èxit, ja que la mare va anar entenent molt bé el valor de tot això, i hi va donar la importància merescuda i, alhora, per a ella era un *feedback* positiu, ja que veia que jugava un paper molt actiu i de primer ordre en el desenvolupament del llenguatge del seu fill.

Resum dels resultats

El nen tenia 2 anys i 7 mesos quan s'inicià l'avaluació diagnòstica de logopèdia. Segons l'anàlisi del llenguatge realitzat seguint Pérez i Serra (1998), en David presentava un retard de llenguatge expressiu de set mesos, es trobava més endarrerit que el comprensiu. Produïa paraules aïllades o amb l'article *schwa* per expressar frases curtes, la seva parla era telegràfica (unia dues paraules), plantejava poques preguntes, utilitzava pocs pronoms, emprava paraules substantives i molt poques d'altres categories gramaticals, la seva parla era plena d'assimilacions, reduccions i substitucions de fonemes:

[23]

Nen: ['tʃotʃes]

Mare: hay coches aquí

Nen: [a 'tʃotʃe]!

Mare: no, aquí no van coches

Nen: a... [a 'tʃotʃe]

Al final de la intervenció logopèdica, el nen tenia 3 anys i 8 mesos i presentava un retard de llenguatge de cinc mesos. El nen, per tant, havia anat avançant evolutivament i de manera progressiva (característiques pròpies d'un retard de llenguatge i no pas d'un trastorn). A més, el desfasament entre l'edat cronològica i la lingüística disminuïa.

El llenguatge expressiu del nen havia evolucionat en tots els nivells. Expressava opinions, sentiments i feia comentaris de les coses. Fent referència al nivell morfosintàctic, l'estructura dels enunciats s'havia anat fent més complexa, feia preguntes cada vegada més complexes mostrant interès per les coses i per l'ús del llenguatge. En el nivell de contingut, havia passat d'utilitzar quasi exclusivament substantius a produir verbs i paraules de diverses categories gramaticals. Els diferents temps i modes verbals també havien anat apareixent. A nivell de parla encara hi havia un retard, però ara era capaç de corregir-se a través de la imitació i repetició de l'adult. La comprensió del llenguatge se situava dins de la normalitat:

[24]

Nen: (Parlant sobre un cotxe:) No giren les rodes

També es va avaluar l'estil comunicatiu de la mare. Posseïa algunes estratègies de gestió de la conversa amb el nen com eren mirar-lo i escoltar-lo quan parlava, prendre el torn i continuar amb la seqüència comunicativa. També interpretava algunes accions, gestos o paraules intel·ligibles del nen, mantenia algunes vegades els intercanvis comunicatius i prolongava algunes seqüències comunicatives. Però tot això s'havia de potenciar o modificar, ja que moltes vegades la mare no seguia la seqüència comunicativa, que quedava interrompuda o resultava breu, o utilitzava massa preguntes encadenades sense deixar prou espai i temps perquè el nen pogués tornar a prendre el seu torn.

També feia adaptacions formals del llenguatge que dirigia al nen (fonètiques i lèxiques), però s'havien de millorar les referents a morfosintaxi i aspectes supra-segmentals. Els enunciats que dirigia al nen eren massa llargs i complexos.

Per últim, cal dir que la mare utilitzava algunes estratègies educatives implícites, com expansions dels enunciats produïts pel nen i el *feedback* positiu.

Va haver-hi aspectes de l'assessorament naturalista que van ser de més fàcil comprensió i incorporació i d'altres que van requerir més temps i incidència. L'aspecte més costós de dur a terme va ser poder dedicar estones exclusives al fill (estratègia de modificació de l'en-

tern). Seguidament, adaptar els enunciats dirigits al nen (estratègies per ajustar el llenguatge de l'adult). Sí que la mare va fer progressos per situar-se lingüísticament a un nivell més proper al del seu fill, però continuava fent frases massa llargues i complexes. Això repercutia a l'hora de fer ús de l'estratègia de l'expansió (dins de les estratègies educatives implícites), ja que de vegades l'expansió estava massa per sobre (de longitud i complexitat) de l'enunciat produït pel nen. Les estratègies dins de la gestió de la comunicació i la conversa (deixar prendre la iniciativa al nen i ús de l'espera i el silenci per part de la mare) van ser les que amb més èxit i rapidesa es van anar adoptant.

Conclusions

De la nostra experiència, tenint present les dades quantitatives i qualitatives en relació amb el nen i amb l'entorn —focus familiar—, comprovem que sí que és aplicable aquest tipus d'intervenció naturalista de logopèdia en el context d'un CDIAP.

Aquest tipus d'intervenció és eficaç perquè ha comportat canvis molt positius tant en les maneres de comunicar-se de la mare com en el llenguatge del nen.

Aquest treball ens ha permès realitzar una recerca en el nostre CDIAP i aprendre de manera guiada a dur a terme intervencions naturalistes. Aquest aprenentatge és transferible i, en el futur, podrem treballar autònomament d'aquesta manera.

Quant al context escolar, que en aquest cas no era el nucli principal de la nostra intervenció (recordem que ens havíem decidit per intervenir especialment en el nucli familiar), veiem que, en ser menor la intensitat de la intervenció, la transferència i generalització dels avenços no es poden avaluar de la mateixa manera. Allà ens indiquen que els progressos del nen no es manifesten de la mateixa manera com s'aprecien en el context del CDIAP i en el de la família. És evident que el paper de l'interlocutor influeix en el rendiment comunicatiu i lingüístic del nen; per tant, atesa la dificultat d'alguns infants per fer generalitzacions dels aprenentatges, fóra aconsellable intervenir context per context.

Els procediments naturalistes exigeixen planificació i sistematització i són eficaços quan es poden emprar de forma intensiva, tal com ho expressa Rio (2006). A més a més, l'ús d'aquests procediments requereix de vegades haver de disposar de nous espais i d'una certa flexibilitat d'horaris i disponibilitat per a les coordinacions. Hem après que per al futur caldria incrementar les reunions amb l'escola, però tenim present que l'escola també té les pròpies limitacions.

Referències bibliogràfiques

- BAYARRI, E. (2003). Materials interns del CDIAP – ASPANIAS. [Comunicació personal].
- BLEICHMAR, E. D. (2005). *Manual de psicoterapia de la relación padres e hijos*. Barcelona: Paidós.
- BRUNER, J. (1981). «De la comunicación al lenguaje: una perspectiva psicológica». *Infancia y Aprendizaje*, monografía I, p. 133-164.
- BRUNET, O.; LÉZINE, I. (1997). «Escala de desarrollo psicomotor de la primera infancia» [en línia]. <www.uji.es/bin/cd/serveis/doci/psicomotricitat.doc>
- GINÉ, C. (1998). «Repensar l'atenció primerenca. Aportacions des d'una perspectiva ecològica del desenvolupament». *Revista de l'Associació Catalana d'Atenció Precoç*, núm. 11 i 12.
- GRÀCIA, M. (2003). *Comunicación y lenguaje en primeras edades. Intervención con familias*. Lleida: Milenio.
- GRÀCIA, M.; RIO, M. J. del (1996). «Una aproximación al análisis de los intercambios comunicativos y lingüísticos entre niños pequeños y adultos». *Infancia y Aprendizaje*, núm. 75, p. 3-20.
- KAYE, K. (1986). *La vida mental y social del bebé*. Barcelona: Paidós.
- LOCK, A. J. (1980). *The guided reinvention of language*. Londres: Academic Press.
- NATIONAL CENTER FOR CLINICAL INFANT PROGRAMS (1998). *Clasificación diagnóstica: 0-3. Clasificación diagnóstica de la salud mental y los desórdenes en el desarrollo de la infancia y la niñez temprana*. Barcelona: Paidós.
- PEÑA-CASANOVA, J. (1996). *Manual de Logopedia*. Barcelona: Masson.
- PÉREZ, E.; SERRA, M. (1998). *Anàlisi del retard del llenguatge (A-RE-LL)*. Barcelona: Ariel.
- PRATS, J. (2001). «Enseñar historia: notas para una didáctica renovadora» [en línia]. <www.ub.es/histodidactica/libros/Ens_Hist.pdf>
- RIO, M. J. del (2006). «Consideraciones sobre el uso de los procedimientos naturalistas para la intervención en logopedia». *Revista de Logopedia, Foniatría y Audiología*, vol. 26, núm. 3.
- RONDAL, J. A. (1999). *Las interacciones verbales adulto – niño y la construcción del lenguaje*. Mèxic: Trillas.
- (2000). *El desarrollo del lenguaje*. Barcelona: ISEP Universitat.
- URQUÍA, B. (1998). «Intervención naturalista en contexto de aula de Escuela de Educación Especial». *Revista de Logopedia, Foniatría y Audiología*, vol. 18, núm. 1.
- VILASECA, R. (2002). «La intervención logopédica en niños con dificultades en el área del lenguaje y de la comunicación: un enfoque naturalista». *Revista de Logopedia, Foniatría y Audiología*, vol. 22, núm. 3.
- VIGOTSKI, L. S. (1988). *Pensament i llenguatge*. Vic: Eumo Editorial.

Anna M. Demestres Carbó és psicòloga del Centre de Desenvolupament Infantil i Atenció Precoç, ASPANIAS.

Estela Bayarri Martín és logopeda del Centre de Desenvolupament Infantil i Atenció Precoç, ASPANIAS.
